

REFLECTAREA DESCOPERIRILOR ARHEOLOGICE ÎN PRIMELE LUCRĂRI DE SINTEZĂ A ISTORIEI ROMÂNILOR ALE LUI A.D. XENOPOL, N. IORGA, C.C. GIURESCU ȘI GH. BRĂTIANU

Monica Gogu

Pornind de la titlu, trebuie consemnat de la bun început că lucrările celor patru istorici nu se încadrează toate în același gen istoriografic. A.D. Xenopol, N. Iorga și C. C. Giurescu, și-au propus, și fiecare, într-o măsură diferită, au reușit să scrie lucrări despre istoria românilor pe înțelesul tuturor. Lucrarea lui Gh. Brătianu se adresează unui auditoriu savant, fiind scrisă ca o replică la lucrarea lui Ferdinand Lot *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*.

Dacă cei mai de seamă cărturari români din epoca modernă s-au manifestat pe mai multe planuri, faptul se datorează nu atât unei vocații, cât nevoii pe care o resimțeau de a umple prea multele goluri de cultură, într-o vreme când sincronizarea cu civilizația apuseană devenise o necesitate stringentă. Vastitatea proiectelor este o trăsătură specifică a acestei epoci de largi deschideri. Orice s-ar fi început în orice domeniu, reprezenta o lucrare de pionierat, iar curajul întreprinderii nu lipsea. Ion Heliade-Rădulescu concepe o serie largă de traduceri din cultura universală, scrie mult, este preocupat de diverse domenii și opera sa îl recomandă ca filosof, istoric, filolog, politolog. Grigore Tocilescu, elev al lui Hașdeu, reușește în activitatea sa multilaterală de istoric, arheolog, folclorist, diplomat, epigrafist și istoric literar, iar A.D. Xenopol studiază, alături de istorie, dreptul, filosofia istoriei și a culturii¹.

Născut la Iași, Alexandru D. Xenopol s-a format într-un mediu familial sobru și de certă tradiție cărturărească. Profesor de istorie la Institutul Academic, pe care el însuși îl absolvise, Xenopol a fost, în cursul deceniului reîntoarcerii în țară, după studiile de la Berlin², un junimist cu activitate rodnică, înainte ca despărțirea sa politică de Junimea să-i fi atras animozitatea conducătorilor acesteia. Iacob Negruzzi scrie în *Amintirile* sale despre o „slăbire” a inteligenței istoricului și l-a învinuit că devenise „rău camarad, invidios și doritor de câștiguri materiale”, în timp ce Maiorescu îi demonstra lui Simion Mehedinți necesitatea scrierii unei istorii „în sensul școlii lui Ranke, nu fantasmagorii la Hașdeu, Xenopol sau Densușianu”³.

Decisivă pentru Xenopol a fost, însă, cariera la Universitatea din Iași unde predă cursul de istorie a românilor, mai întâi ca suplinitor, apoi ca profesor, din 1883. Cinci ani mai târziu, avea să înceapă publicarea masivei sale lucrări *Istoria românilor din Dacia Traiană*, încheiată în 1893⁴. Primul volum a fost premiat de către Academia Română, iar apariția ultimului a avut drept consecință alegerea sa ca membru titular al Academiei⁵.

În elaborarea „*Istoriei românilor din Dacia Traiană*”, autorul a avut de trecut multe obstacole pentru că, după cum afirmă în *Precuvântarea* primului volum, izvoarele erau puține, iar lucrările premergătoare nu cuprindeau decât o mică parte din problemele ei. Avându-se în vedere lipsa unei baze pentru o astfel de întreprindere, o lucrare în care să se trateze despre istoria românilor nu ar fi fost tocmai oportună, dar: „istoria unui timp se clădește pe materialul adunat până atunci. Dacă ar fi să așteptăm ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale, căci descoperirile se fac neîncetat, cunoștințele se întind și se adâncesc mărind fără încetare orizontul istoriei. Fiecare timp oglindește în lucrări ce înfățișează cunoștința de atunci a poporului asupra trecutului său”⁶.

În ceea ce privește structura sintezei, Xenopol a împărțit materia, după metoda curentă, în patru perioade, antică, medie, modernă și contemporană, atribuind fiecăreia trăsături și limite

specifice. Istoria veche începe odată cu prima știre scrisă despre spațiul carpato-dunărean și se încheie cu „descălecatul”, desfășurând „*acel complex de împrejurări care contribuie la fâurirea naționalității române*”⁷. A doua mare perioadă, este caracterizată prin domniile „neatârnate”, dar și prin lungile perioade de dominație străină. Din punct de vedere cultural, epoca medievală coincide cu slavonismul. Următoarea epocă, cea modernă, ar sta sub semnul influenței grecești, până la 1821. În sfârșit, istoria contemporană se desfășoară de la Tudor Vladimirescu până la vremea autorului, reprezentând epoca românismului.

Cu toate că lucrarea a fost publicată în trei ediții românești, până în 1930 și, cu toate că de fiecare dată i s-au adus mici adaosuri și ajustări, planul său, principiile și concluziile de bază au rămas, în general, așa cum au fost stabilite de la prima ediție. Xenopol însuși, în prefața ediției a doua, declara că abundența mare de izvoare ce se adunaseră între timp e de natură să schimbe prea puțin liniile fundamentale ale expunerii, servindu-i mai mult la îmbogățirea materialului pe care această expunere se sprijină și la confirmarea intuițiilor sale. În acest context, se poate observa că, în fond, lucrarea nu poate fi judecată valabil decât pe baza stadiului său inițial, din anii 1888-1893, și în raport cu situația din acea vreme a studiilor istorice în general⁸.

Începându-și demersul, Xenopol s-a conformat cronologiei, astfel primul volum a fost consacrat istoriei vechi, pe care a înțeles-o ca o perioadă de formare a poporului român care se încheie odată cu întemeierea statelor feudale românești. În ediția a II-a, cea din 1913, autorul reduce această limită, fixând-o la primele formațiuni prestatale, din secolul IX. Istoria sa începe cu anul 518 î. Hr., prin știrea lăsată de Herodot care pomeneste primul despre evenimente petrecute în spațiul țării noastre, arheologia acelor vremuri fiind mai mult la stadiul de cercetare teoretică, materialele sale „preistorice” fiind, încă, puțin cunoscute în țara noastră. Chiar și în aceste condiții, Xenopol face loc mărturiilor arheologice menționându-le printre izvoarele istoriei, susținând că istoria nu poate fi redusă la documente scrise, lungi milenii anterioare scrisului rămân a fi cunoscute pe baza resturilor materiale ale civilizațiilor dispărute. Mai mult, afirma că aceste resturi concrete sunt izvoare mai de încredere decât cele scrise, care, fiind trecute printr-o conștiință subiectivă, nu pot fi folosite decât în urma unei analize critice. Pentru a demonstra că Herodot nu are dreptate când îi descrie pe sciți drept niște barbari săngeroși, greoi și urâți, care se aseamănă unii cu alții, Xenopol recurge la cercetarea urmelor lăsate de acești sciți pe care le are la îndemână, analizând inscripțiile pontice care conțin cuvinte scitice, dovedind că sciții erau arieni, rude cu „eraniienii”⁹. În continuare, autorul încearcă să explice lipsa urmelor lăsate de daci, aducând ca argument faptul că aceștia nu foloseau la construcții piatra, ci lemnul care, fiind perisabil, nu mai poate oferi nici o mărturie despre civilizația dacilor, astfel „*se face de nu se află în Dacia decât numai ruine din timpul romanilor și aproape nimic din perioada neatârării dacilor*”¹⁰. Basoreliefurile de pe Columna lui Traian ne arată, pe lângă imaginea dacilor și a țării lor, bogăția Daciei care le-a permis romanilor să aducă în Imperiu mari cantități de metale prețioase¹¹. Cu toată bogăția de resurse, dacii nu au atins o civilizație avansată. Urme rămase din acea epocă permit înțelegerea vieții dacilor care nu este surprinsă prin izvoarele istorice: „*olăria rămasă de la daci, ne arată pretutindeni forme simple, o ornamentare rudimentară și dovedește, deci, puțina dezvoltare a acestei industrii, care niciodată nu s-a înălțat la ei până la forme estetice*”¹². Lipsește, însă, locul de descoperire, descrierea sau imaginea vreunui vas care să dovedească cele afirmate de autor.

Comerțul practicat de daci este dovedit prin prezența monedelor de la „*poporul Tasienilor din insula Tasos a Arhipelagului, niște tetradrahme cu capul lui Bachus și Hercule, din care o seamă au fost aflate în Muntenia Mare, lângă Giurgiu și București, apoi multe monezi ale regilor macedonieni; stater de aur ale lui Filip al II-lea, Alexandru cel Mare, din care iarăși s-au găsit pe lângă Giurgiu vreo 250 de bucăți*”¹³. Prezentând descoperiri de monede romane, autorul face o prezentare mai amănunțită, pe ani, a structurii tezaurului descoperit la Apoldul Mare. „*Aceste monede romane nu pot fi considerate ca aduse de romanii ce colonizaseră Dacia, după transformarea ei în provincie, căci ar fi curios să se fi aflat în Dacia*

atâția colecționari de monezi vechi”¹⁴. Concluzia este că dacii au intrat în contact cu civilizația romană cu mult înainte de cucerirea lor de către armatele lui împăratului Traian.

Problema continuității populației locale după retragerea trupelor romane din Dacia l-a preocupat pe Xenopol încă din 1884, când apare, la Iași, lucrarea sa *Teoria lui Rösler*, reeditată în limba franceză la Paris, un an mai târziu, sub titlul *Une énigme historique: Le Roumains au Moyen Âge*, care va sta la baza importantei opere a lui Gh. Brătianu *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, după cum o afirmă chiar autorul¹⁵.

Supraviețuirea dacilor în anii ce au urmat transformării Daciei în provincie romană este demonstrată, printre altele, și de numele dacice prezente pe inscripții. „În monumentele comemorative sau funerare găsite în deosebite localități din Dacia se află săpate o mulțime de nume de bărbați și de femei, care nu sunt nici latine, nici grecești, care aduc cu numele illirice și pe care trebuie să le privim ca purtate de dacii trăitori și morți în Dacia sub stăpânirea romană”¹⁶. În urma analizării inscripțiilor, Xenopol constată că majoritatea populației era formată din „romani sau elemente deplin romanizate”¹⁷. Civilizația romană se plantează puternic în Dacia, fapt observat cu ușurință din faptul că „mai toate inscripțiile sunt în limba latină și conțin nume patronimice latine; ele consacră amintirea zeităților romane sau reproduc organizarea statului sau cea municipală a romanilor”¹⁸. Autorul insistă asupra continuității populației locale după cucerirea romană a Daciei și, apoi, supraviețuirea acestor localnici romanizați după părăsirea provinciei de la nordul Dunării de către împăratul Aurelian: „aproape, deci, tot poporul daco-roman care nu putuse părăsi provincia, se retrăsese în munți în timpul năvălirii, atunci când, văzându-se părăsit de împărăția care ținuse, el fu lăsat la voia întâmplării”¹⁹.

Odată cu trecerea primului mileniu d. Hr., știrile despre români devin numeroase, în consecință, Xenopol nu mai consideră necesar apelul la descoperirile arheologice care, de altfel, nici nu sunt semnificative pentru această perioadă. Puținii arheologi ai timpului s-au îndreptat într-o majoritate covârșitoare spre arheologia clasică, Evul Mediu nu prezenta, încă, vreun interes din acest punct de vedere.

În ediția din 1913 a *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, autorul remarcă posibilitatea acumulării de noi cunoștințe asupra celor care au locuit pe teritoriul țării noastre, datorită săpăturilor arheologice, acestea aducând la lumină urme din ce în ce mai îndepărtate în timp. Astfel că „până la vremurile mai noi, când s-au dezvoltat studiile preistorice, știrile asupra acestor vremuri de demult apuse se culegeau dintr-un singur izvor, din părintele istoriei nemuritorul Herodot. Acum, însă, arătările lor pot fi îndeplinite și îndreptate prin interpretarea rămășițelor lăsate de timpurile preistorice de la Dunărea de Jos și din împrejurimi”²⁰. Xenopol avea să cunoască primele considerații de ordin științific asupra neoliticului românesc din teza de doctorat *Contribuții la Dacia înainte de romani* a elevului său Ioan Adrieșescu și, cu toate exagerările din aceste considerații, inerente începuturilor, el se grăbește să le consemneze. Totuși, își păstrează oarecare rezerve față de cercetările arheologice care nu reușesc să ofere determinări precise din punct de vedere etnic și, în acest fel, lasă locul unor interpretări diverse: „... cercetările preistorice care au însă neajunsul de a nu preciza nimic și de a lăsa toate faptele descoperite de ele plutind în generalități nedefinite, totuși confirmă părerea că trăiau în Sciția și popoare așezate de la care au rămas stațiuni preistorice care indicau traiul lor legat de localități”²¹. Firește, stadiul de atunci al arheologiei preistorice nu merita o apreciere mai favorabilă. Abia după moartea lui Xenopol, prin activitatea ulterioară a lui Ioan Andrieșescu, prin munca lui Vasile Pârvan și a discipolilor săi, această ramură a arheologiei avea să-și dovedească importanța. Este de remarcat și severa, dar justa, atitudine critică față de lucrarea, mai mult fantastică decât științifică, a lui N. Densușianu *Dacia preistorică*, pe care o caracterizează ca „o grămadă de date tradiționale, fabule, povești și poezii populare, fără nici o bază serioasă istorică”²². Teoriile absurde ale lui Densușianu despre rolul prioritar al Daciei în civilizația

omenirii și despre anterioritatea limbii române față de cea latină, sunt respinse clar de către Xenopol, fiind catalogate drept „un product al șovinismului și nu al științei”²³.

O dovadă a faptului că întregul conținut al volumului I din *Istoria românilor din Dacia Traiană* trebuie privit doar la nivelul cunoștințelor existente la nivelul primei ediții, este aceea că, în ediția următoare, cea din 1913, informația autorului se limitează, în mare parte, tot la anul 1888. Pentru ilustrarea antichităților preclasice autorul utilizează vechea *Dacia înainte de romani* a lui Gr. Tocilescu din 1880. Din păcate, starea sănătății nu i-a permis lui Xenopol să revină asupra tuturor problemelor care le omisese în ediția anterioară și nici parcurgerea unei bibliografii numeroase, apărută ulterior.

Munca lui Xenopol a fost una de pionierat și, prin neajunsurile ei, a stimulat alți istorici să încerce abordarea sintezelor despre istoria românilor care își vor face apariția în anii următori. N. Iorga a caracterizat lucrarea înaintașului său drept „o izbândă neobișnuită la noi”, mai ales că autorul a fost constrâns să lucreze în condiții vitrege. „Cartea, nota Iorga, are părțile ei trainice și acelea care își vor pierde sau își vor micșora folosul; trăinicia celor dintâi e datorată talentului istoricului, caracterul provizoriu al celorlalte, timpului în care sistematizarea a fost făcută”²⁴.

După marele efort de sinteză făcut de Xenopol, se impunea o nouă strângere a informațiilor folositoare istoriei românilor, impunându-se necesitatea cunoașterii documentelor de arhivă. Convinși că „modesta legiune a erudiților” trebuie impulsionată, Iorga afirma necesitatea unei munci cu adevărat științifice care să înlocuiască diletantismul acelor „metafizici și profeți” care, la rândul lor îi înlocuiseră pe „coloniiști și poeți”²⁵.

Dacă, spre sfârșitul vieții ale, Xenopol își propusese să aducă *Istoria românilor din Dacia traiană* cu informația la zi, Iorga se consideră obligat să conceapă o alta, în acord cu „teoriile mai noi” și cu plusul de informație apărut între timp²⁶. Astfel, la sugestia lui Karl Lamprecht, profesorul de numai 34 de ani va publica *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (1905), concepută ca o sinteză culturală. Iorga spunea că „cine e chemat să scrie istoria trebuie să aibă convingerea că zăgrăvește o viață și nu descrie o serie de acțiuni mecanice”²⁷. În acest spirit își concepse noua sa lucrare de sinteză a istoriei românilor *Histoire des roumains et de leur civilisation*, apărută la București în 1920 și care cunoaște traduceri în germană, engleză, italiană și română.

În lămurirea trecutului, istoricul care mărturisea că ar fi vrut „sa aibă mai mult talent poetic pentru a fi mai aproape de adevăr”²⁸, recurge la analogii cu evenimente petrecute în alte zone și în alte epoci, permițându-și să nu țină seama de o cronologie strictă. În cercetarea trecutului poporului român, istoria nu se oprește numai la viața politică, ci, cuprinde în sfera sa toate manifestările sale, încât se ajunge la un studiu asupra întregii civilizații, materială și spirituală.

Traducerea lucrării *Histoire des roumains et de leur civilisation* în limba română, în anul 1930, cunoaște imediat o recenzie din partea tânărului C.C. Giurescu²⁹. Recenzia era o critică dură la adresa lucrării lui Iorga, fiind semnalate numeroasele neajunsuri ale scrierii, fără a se ține cont de faptul că aceasta era scrisă în vreme de război, fără multe resurse științifice la îndemână. Giurescu a criticat metoda de lucru, generalizările, interpretarea defectuoasă a informației. „Orice afirmație într-un studiu istoric trebuie să se bazeze pe o dovadă concludentă, pe un document care să nu sufere discuție. Iar atunci când documentele lipsesc sau nu sunt concludente, rezultatele cercetării trebuie prezentate cu titlu de ipoteze sau supoziții, nu de adevăruri câștigate științ”³⁰. Răspunsul a venit, mai întâi, prin cărturari din apropierea lui Iorga, apoi, sub propria-i semnătură, de îndată ce Giurescu face să apară primul volum al sintezei sale. Cum era de așteptat răspunsul provoacă răspuns și polemica s-a prelungit ani de-a rândul. Când Giurescu a candidat pentru postul vacant de membru corespondent al Academiei, în 1933, Iorga s-a opus cu vehemență considerând propunerea ca „o adâncă și intolerabilă jignire”³¹. Această polemică a fost cât se poate de constructivă pentru istoriografia noastră, ambiționându-l

pe Iorga la elaborarea unei vaste istorii naționale. Astfel, între anii 1936 și 1939, istoricul va publica cele zece volume din „*Istoria românilor și a romanității orientale*”, întocmind în paralel și o versiune în franceză care, însă, n-a mai apucat să o termine.

Noua sinteză a reprezentat o contribuție specială și un real progres față de ceea ce se scrisese pe această temă până atunci, inclusiv propriile sale lucrări de sinteză a istoriei românilor. Se observă efortul autorului de a-i încadra pe români în istoria universală, după cum o arată și titlul, dar și dorința de a scoate în relief contribuția românilor la civilizația lumii, în general.

Nicolae Iorga își începe lucrarea printr-o trecere în revistă a începuturilor arheologiei românești, amintindu-i ca merituosi pionieri pe Cezar Boliac, Dimitrie Butculescu și Alexandru Odobescu. Consemnează diferențele de opinii existente între Ion Andrieșescu și Vasile Pârvan în problema înrudirii dacilor cu tracii balcanici: „*pentru el (Pârvan) geții și, cu atât mai mult dacii, sunt deosebiți ca orientare culturală de tracii din Balcani. Se vede curentul nou de idei determinat de condițiile în care am realizat unitatea națională*”³². Autorul critică opinia lui Pârvan considerând-o doar o dorință contemporană de desprindere de tot ce era balcanic și o necesitate de apropiere cu Apusul. În același prim capitol, sunt criticate săpăturile neautorizate făcute de C. Schuchardt, „*cercetătorul de valuri*”, făcute „*sub scutul armatei de ocupație*”³³. În continuare, este trecută în revistă activitatea „*celor mai importanți arheologi*” de după război cum ar fi Francisc Laszlo, Martin Rosca, în Transilvania, și Vasile Pârvan care are meritul de a fi creat o școală de arheologie³⁴.

În noua lucrare despre istoria românilor sunt acceptate informațiile primite în urma săpăturilor arheologice, dar acestea trebuie privite în contextul lor istoric și tratate cu obiectivitate. „*Rezultatele încă în discuție uneori pasionată, trebuie privite cu o altă stare de spirit decât a entuziaștilor descoperitori. Istoricul, deprins cu viața însăși a popoarelor, are, desigur, dreptul să-și păstreze punctul de vedere și să se gândească la tot ce pot da năvălirile trecătoare, colonizările efemere, cumpărăturile și schimburile și, mai ales, un incalculabil hazard*”³⁵. Concluzia este că izvoarele istorice, în totalitatea lor, sunt punctul de plecare de la care se scrie istoria, construcția științifică depinzând de capacitatea istoricului de a „broda” în jurul acestor rămășițe istorice.

Datorită descoperirilor arheologice făcute mai ales după război, Iorga începe istoria românilor cu Paleoliticul, menționând săpăturile efectuate de Martin Roska în Transilvania care a descoperit „*urme din epoca de piatră nelustruită*”³⁶. Pornind de la ideea că istoricul trebuie să construiască pe baza unor izvoare, Iorga se lansează în afirmații hazardate pe care nu le susține prin nici o dovadă: „*anume figuri de idoli, descoperiți în săpăturile de la Gumelnița, alături de o cultură superioară, par prelungiri din asprul paleolitic. Nu se poate să nu se recunoască, însă, în ele o tehnică asemănătoare crucilor noastre din cimitire*”³⁷. Încercarea permanentă de a face legături, oricât ar fi de forțate, între locuitorii de mult dispăruți ai teritoriului nord-dunărean și români, la care se adaugă dorința de a dovedi că fiecare seminție așezată în această zonă pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp a lăsat urme, autorul face corelații care la prima vedere par ciudate, dacă nu-i avem în vedere erudiția, și fără relevanță pentru subiectul tratat. „*Căruța scitică, descoperită și în monumentele arheologice, ba atribuită și zeilor, a rămas și până astăzi în carul nostru și al locuitorilor stepei, unde s-a purtat odinioară acești domni ai popoarelor*”³⁸. Cititorul își putea permite să constate, dintr-o astfel de demonstrație, că autorul nu are argumente pentru a-și dovedi supozițiile și încearcă să umple golurile cu ajutorul unor cunoștințe fără legătură între ele.

Pornind de la aceste neajunsuri ale lucrării, adversarilor lui Iorga le-a fost foarte ușor să-și construiască o critică dură. În consecință Gh. Brăianu a considerat de datoria sa să apere lucrarea marelui savant: „*În anii aceștia i s-a mai adus adesea învinuirea că expunerea sa se sprijină prea des pe ipoteze și pe intuiții, mai mult decât pe litera documentului, temeiul statornic al cercetării și stabilirii adevărului ... Până la el, istoria neamului nostru era din toate părțile împresurată de codri nepătrunși. Luminoasa expunere a lui Xenopol deschisese drumul, dar*

poienile prin care ducea erau încă răzlețite unele de altele. Iorga, prin cercetările sale, prin imensele sale publicații de izvoare, a dat la o parte frunzișul des ce oprea vederea, a făcut cu puțință o muncă sistematică și unitară pe câmpul istoriografiei românești”³⁹.

Apărută la scurt timp după editarea, pentru a treia oară, a monumentalei opere a lui Xenopol⁴⁰, sinteza lui Iorga a marcat un moment de seamă în dezvoltarea istoriografiei românești. Fiind elaborată pe baza cunoașterii izvoarelor despre români publicate până atunci și a lucrărilor abordând problema, Iorga inserează la fiecare sfârșit de capitol o bogată bibliografie. *Istoria românilor și a romanității orientale* se remarcă prin noutatea concepției. Autorul renunță la vechiul sistem de a înfățișa, pur și simplu, acțiunile unor personalități sau desfășurarea cronologică a evenimentelor politice, cercetând evoluția instituțiilor românești, aspecte ale vieții economico-sociale, spirituale, la care se adaugă, probabil cel mai mare merit al lucrării, încadrarea istoriei românilor între cele ale popoarelor vecine.

După ce a polemizat ani de-a rândul cu Iorga, Școala Nouă, a cărui reprezentant incisiv era C.C. Giurescu⁴¹, a simțit nevoia să-și dovedească propria valoare prin apariția lucrării *Istoria românilor* scrisă de C.C. Giurescu. În măsura în care Iorga era adeptul unei prezentări atrăgătoare, pline de fantezie, pornind de la detalii semnificative⁴², Giurescu se declara ostil oricărei „fantazări” sau ostentații fără rost în demonstrație și afirma că singurul rost al istoriei este acela de a scoate la lumină adevărul⁴³.

Istoria românilor, scrisă de C.C. Giurescu, este o lucrare riguroasă, încheată, pe care autorul a conceput-o în trei volume, primul ocupându-se de istoria românilor din cele mai vechi timpuri, până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432). Fără îndoială că polemica dusă cu Iorga a trezit interes și a permis difuzarea largă a lucrării care avea, însă, merite incontestabile. Iorga scrisese pentru erudiții răbdători, în stare să parcurgă zece volume masive, cu fraze ample, stufoase. Sinteza lui Giurescu, concepută didactic, accesibilă publicului larg, era o lucrare de popularizare, așa cum își propusese să fie: „socotesc că astăzi, mai mult ca oricând, știința nu trebuie închisă în turnul ei de fildeș ... Am evitat discuțiile prea tehnice, ca și terminologia specială. Am suprimat trimeriteile la note în josul paginii, înlocuindu-le printr-o bibliografie critică la sfârșitul fiecărui capitol.”⁴⁴. Pentru a completa scopul didactic al lucrării, autorul folosește multe imagini dintre care „câteva, precum cazanul hunic, agrașa și cerceii de la Coșoveni, sunt inedite”⁴⁵.

După o prezentare generală a geografiei teritoriului românesc, autorul prezintă epoca preistorică, a cărei începuturi le bănuiește acum 125.000 de ani. „Istoria începe cu prima știre scrisă”⁴⁶, declară autorul în spirit critic, dar, pentru că există urme omenești mai vechi decât izvoarele scrise, acestea aparțin preistoriei: „prin săpăturile arheologice, învățații le dau la iveală, le reconstituie când ele s-au păstrat numai în cioburi sau fragmente, le comentează, și lămuresc viața oamenilor de pe aceste locuri. Concluziile sunt, evident, de caracter general, detalii și precizări nu se pot da pentru că lipsește temeiul”⁴⁷.

După prezentarea activității lui Pârvan, Giurescu înscrie o serie de localități în care au fost făcute descoperiri aparținând preistoriei fără o împărțire cronologică. În același stil schematic, enumeră culturile neolitice pe care le numește „aspecte sau tipuri ale civilizației neolitice”⁴⁸. Urmărind succesiunea epocilor istorice, consideră că purtătorii civilizației epocii bronzului sunt tracii (dacii), amintindu-i ca având aceeași părere pe C. Schuchardt și Eug. Pittard, iar dintre români, pe Andrieșescu. „Lucrarea acestui metal ajunge la forme de deosebită finețe. S-au descoperit securi, arme, unelte și podoabe care impresionează prin eleganța și desăvârșirea execuției. În ceea ce privește ceramica din epoca de bronz, trebuie să o relevăm pe cea de tipul București, găsită la lacul Tei și la Bucureștii Noi”. Faptul că nu se prezintă în amănunțime situația la zi a descoperirilor arheologice, este datorată nu atât cunoștințelor puține, cât necesității de a nu încălca lucrarea care nu este una strict științifică, ci se adresează publicului larg. Prezența unei hărți *Dacia Preistorică. Din Paleolitic până în 514* în care apar localități în

care au fost făcute descoperiri preistorice și cetăți grecești, ajută mai mult decât o simplă înșiruire.

Instalarea coloniilor grecești la malul Mării Negre îi angrenează pe geți în comerțul cu acestea fapt relevat de descoperirile de „*amfore mari grecești din Thasos, Rhodos și din Cnosos care serviseră, probabil, la transportul vinului și untelemnului, S-au găsit cioburi și fragmente de ceramică fină*”⁴⁹. În plus, sunt amintite și monedele descoperite datând din aceeași perioadă, fiind pomeniți staterii lui Filip al II-lea și drahmele lui Alexandru cel Mare, monede amintite, de altfel, și de Xenopol.

Trecând la istoria politică a dacilor așa cum apare ea prezentată de izvoarele istorice, C.C. Giurescu încearcă să facă lectura cât mai atractivă ilustrând-o cu monede emise în timpul lui Traian marcând victoria împotriva dacilor, cu o reconstituire a monumentului de la Tropaeum Traiani și cu imagini de pe Columnă. De altfel, cele două obiective sunt descrise pe larg: anul ridicării, ce anume comemorează, dimensiuni⁵⁰. La sfârșitul capitolului, după cum anunțase încă din *Prefață*, se găsește o largă bibliografie, cuprinzând numeroasele lucrări consultate privind cultura și civilizația dacilor.

Combătându-l pe Xenopol, Giurescu consideră că la baza poporului român stau dacii, „*ca elementul etnic component cel mai însemnat*”⁵¹. Argumentează continuitatea dacică folosind toponimele și hidronimele bănuite a avea o origine dacică: Dunărea, Argeșul, Oltul, la care se adaugă cuvintele dacice rămase în limba română. De asemenea sunt prezentate inscripțiile latine din Dacia care conțin nume dacice, „*e o dovadă peremptorie de continuitate a populației autohtone sub noua stăpânire*”⁵².

În capitolul referitor la *Neamurile germanice în Dacia*, după prezentarea izvoarelor istorice care se referă la populațiile care au locuit pe teritoriul țării noastre, amintește și de descoperirile arheologice considerate a fi de origine germanică cum sunt cele de la Șimleul Silvaniei, Oradea, Apa, Pecica, Timișoara, Periam, Apahida, Turda, Alba Iulia. Localizează *Caucaland*-ul în zona Buzăului de astăzi, „*unde s-au făcut descoperiri arheologice arătând prezența neamurilor germanice*”⁵³. Afirmția este ilustrată prin prezentarea în amănunțime a tezaurului de la Pietroasa. Tot descoperirile arheologice sunt cele care îi permit autorului să înainteze în istoria „mileniului întunecat” și să afirme retragerea unei părți a hunilor după destrămarea „imperului” lor, în zona de vest a Olteniei de astăzi. „*În această regiune și anume la Hotărani și între Ciupereni și Ghidiciu, s-au găsit două cazane de sacrificiu hunice, datând din veacul V*”⁵⁴.

În urma lecturii edițiilor succesive ale *Istoriei românilor*, se observă că istoricul C.C. Giurescu folosește într-o mare măsură descoperirile arheologice pentru a susține anumite ipoteze, dar și pentru a prezenta, prin fotografii, urmele lăsate de populațiile care au trăit în zona noastră.

Primul volum din această lucrare, apărut în 1935, este întâmpinat cu o critică virulentă din partea lui N. Iorga, fără o argumentație pertinentă. Marele savant nu simte nevoia să se coboare pentru a-i analiza elevului său opera, considerând critica lui Giurescu la cartea sa „*Istoria românilor și a civilizației lor*” drept un afront personal și, în consecință, nu dorește să critice decât pentru că a fost criticat. „*Într-o carte de același d. Giurescu tipărită de Fundațiile Regale cu închinare către Majestatea Sa Regele, se înfățișează în reproducere Columna lui Traian, fiindcă sunt unele prostii care, dacă se spun de jos, nu sună așa de bine, dar, dacă te sui pe Columna lui Traian și lărgești raza asupra căreia se întinde prostia, sună mult mai frumos*”⁵⁵. Era o critică nedreaptă, pentru că lucrarea lui C.C. Giurescu însemna o prezentare pe înțelesul tuturor a istoriei românilor, o încercare de a observa mecanismele economice și sociale ale unei lumi. Avându-l pe Giurescu în frunte, tânăra generație își asuma sarcina mai modestă, dar mai sigură, de a trata în profunzime o problematică mai limitată în timp, în timp ce Iorga se ridica tot mai mult deasupra cercetării metodice, năzuind spre tot mai vaste sinteze⁵⁶.

În următoarele lucrări despre istoria românilor scrise împreună cu fiul său, C.C. Giurescu va continua metoda de până atunci. În *Cuvântul Înainte la Istoria românilor din cele mai vechi*

timpuri până astăzi, publicată în 1971, autorii afirmă: „ne-am străduit să înfățișăm adevărul, convinși fiind că numai adevărul contează”⁵⁷.

Cel mai departe a mers, în dorința de a scrie o sinteză a istoriei românilor, Gh. Brăianu, care începuse să lucreze, înainte de începutul primului război mondial, la o nouă istorie universală a Evului Mediu. Acest tânăr istoric s-a îndepărtat destul de curând de grupul generației sale, păstrându-i un respect autentic marelui Nicolae Iorga, căruia avea să-i succedă la conducerea Institutului de Istorie Universală⁵⁸.

Lucrarea lui Gh. Brăianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, este diferită de cele prezentate anterior, pentru că se ocupă de un capitol special din istoria românilor și anume, continuitatea daco-romanilor și, apoi, a românilor în teritoriul de astăzi al țării noastre. Cartea lui Brăianu trebuia să fie, la origine, o simplă recenzie a lucrării lui Ferdinand Lot, îndrumătorul său de doctorat de la Sorbona. Dezvoltată, recenzia a luat dimensiunile unei monografii, apărând, în versiune franceză, în anul 1937. Preocupat de problemă, istoricul publică, doi ani mai târziu, un studiu întins *Les origines du peuple roumain: les données archéologique*, în care examina pentru prima oară problema, bazându-se pe datele oferite de arheologie. În 1940, apare *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, versiunea românească a lucrării din 1937, adăugându-i-se și dosarul arheologic al problemei. În 1942, este publicată a doua ediție în limba franceză a cărții și, în același an, apare și o ediție în limba italiană.

După cum se poate constata din discursul său de inaugurare a cursului de istorie universală de la Universitatea din Iași, în anul 1923, Gh. Brăianu a fost constant preocupat de epoca întunecată a formării poporului român: „în mileniul Evului Mediu s-au așezat temeliele dezvoltării noastre ca neam, pe teritoriul care îl locuim astăzi”⁵⁹. Adevărata afirmare a marelui istoric, ca specialist în problema formării poporului român, poate fi considerată odată cu redactarea, în 1937, a răspunsului la lucrarea lui Ferdinand Lot, în care savantul francez aborda controversale în legătură cu originea poporului român, arătându-se înclinat să-i creadă pe adepții teoriei migraționiste. Promptitudinea cu care Brăianu se simte dator să răspundă, în același an, fostului său profesor, se datorează faptului că lucrarea acestuia a reprezentat un adevărat semnal de alarmă pentru istoriografia românească, care nu depășise încă starea de euforie de după Marea Unire. Această perioadă a coincis pe plan internațional cu o intensificare a activității adversarilor Unirii din țările revizioniste, ceea ce a putut induce în eroare, din lipsă de informație, chiar și o serie de cercetători neutri care priveau problema din punct strict științific. În timp ce „alții revărsau asupra lumii civilizate sute de broșuri de propagandă, noi am opus doar indiferență și dispreț. Rezultatul acestei atitudini este cartea unui om de competență și obiectivitate științifică a lui Fr. Lot. Și doar adevărul a fost, este și va fi de partea noastră, iar dovezile se află la tot pasul în pământul însuși al țării, în graiul și în obiceiurile românești, așteptând de atâtea veacuri să fie descoperite. Să o facem cât mai repede că timp s-a pierdut destul”⁶⁰. Dovezile despre care vorbește mai sus, istoricul l-a adunat, ulterior, ca o completare a celor prezentate în 1937, într-o broșură referitoare la contribuția cercetărilor arheologice la elucidarea originilor poporului român. Privit cu luciditatea, stadiul cercetărilor arheologice nu prezenta argumente zdrobitoare care să demonstreze veridicitatea sau falsitatea „teoriei migraționiste”, dar „din diverse lucrări se desprind, totuși, anumite sugestii, care nu trebuie neglijate măcar în ideea de a aborda problema sub un aspect nou”⁶¹.

Realitățile arheologice prezente pe teritoriul de astăzi al fostei provincii Dacia trebuie comparate cu cele din alte provincii romane: ceea ce s-a acceptat ca fiind valabil pentru celelalte provincii ale Imperiului, după plecarea legiunilor și oficialităților, trebuie socotit valabil și pentru Dacia, din pricina identității situațiilor⁶².

Săpăturile arheologice și cercetările urmate acestora au permis împărțirea vestigiilor lăsate de populațiile care au locuit în vechime pe teritoriul de la nordul Dunării în două categorii: germanice „nu există nimic local, specific Daciei, fibule de același tip, aduse de năvălitori, se găsesc peste tot în Europa”⁶³ și cele locale, reprezentate de ceramica autohtonă. În acest context,

autorul îl citează pe Constantin Daicoviciu care remarcă posibilitatea ca o „populație indigenă să înceapă a reveni la formele și stilurile vechi, fiind în același timp influențată de arta stăpânitorilor ținutului respectiv”⁶⁴. Dăinuirea prin folclor și alte diverse tradiții a unor urme ale fondului preroman sunt încă o dovadă a continuității dacilor în provincia romană, dovezi și mai concludente în această privință, fiind așteptate ca urmarea a cercetărilor arheologice⁶⁵. Concluzia la care se oprește Brătianu este că poporul român s-a format pe ambele maluri ale Dunării, prin contopirea comunității etnice romane cu cea preromană, cât și prin contactul menținut fără întrerupere între cele două ramuri din sudul și din nordul Dunării. Această concluzie trebuie să reprezinte dezlegarea „enigmei” pe care o constituie pentru unii istorici poporul român. În ceea ce privește „miracolul”, el este însăși dăinuirea populației românești în ciuda tuturor năvălirilor pustiitoare și diferitelor stăpâniri care au dăinuit aici⁶⁶.

În recenzia la lucrarea lui Gh. Brătianu, Vladimir Dumitrescu observa că „deși puține încă, s-a văzut ce importanță acordă d. Brătianu descoperirilor arheologice atribuite acestei epoci de sfârșit a lumii antice și de început a Evului Mediu. Este, deci, necesar să se ofere mijloace cât mai ample pentru ca săpăturile arheologice să se desfășoare pe o scară întinsă îmbrățișând epocile și întregul teritoriu al țării”⁶⁷.

Lucrarea lui Brătianu a fost remarcată încă de la apariție, atât în țară, cât și în străinătate. Ferdinand Lot, în răspunsul său, începe prin a lăuda claritatea expunerii și stilul sobru, obiectiv, al autorului, declarându-se, în același timp, lămurit asupra unor probleme. La sugestiile și obiecțiile ridicate de F. Lot, Brătianu înțelege necesitatea de a adânci cercetarea și de a lămuri unele aspecte obscure, ceea ce face în carul unui nou studiu, *Le problème de la continuité dacoroumaine. À propos de nouvelles remarques de M. Ferdinand Lot*⁶⁸.

Cele patru lucrări analizate, dovedesc, fiecare în parte, veridicitatea afirmației pe care o făcea Xenopol, și anume că orice operă aparține timpului său. La vremea lor, au fost, pe rând, o culme a istoriografiei românești, de la care au pornit alte numeroase proiecte, trecerea anilor nu a însemnat decât o dovadă în plus a valorii lor chiar și astăzi, când aceste titluri sunt în continuare reeditate.

NOTE

1. Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 56.
2. În Germania, Xenopol studiază filosofia și dreptul, iar dintre istorici, i-a audiat pe Ranke, Mommsen și Curtius. Dan Berindei, *A.D. Xenopol și istoricii din vremea sa*, în *A.D. Xenopol-studii despre viața și opera sa*, București, 1972, p. 114.
3. *Ibidem*, p. 116.
4. „Întreprinderea era îndrăzneată și cu îndrăzneală a fost condusă”, avea să scrie istoricul. *Ibidem*, p.117.
5. Hașdeu, mai vechil adversar al lui Xenopol, s-a opus premierii lucrării susținând că: „volumele scrierii sale sunt făcute à la vapeur, în ele nu este nimic nou, lucrarea este superficială și nu poate aduce servicii care se cer de la asemenea scriere”. *Ibidem*.
6. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Iași, 1896, p. 5.
7. *Ibidem*, p. 9.
8. R. Vulpe, *Istoria veche a României în opera lui A.D. Xenopol*, în *A.D. Xenopol, studii despre viața și opera sa*, București, 1972, p. 214.
9. A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 41.
10. *Ibidem*, p. 64.
11. *Ibidem*, p. 65.
12. *Ibidem*, p. 68.
13. *Ibidem*, p. 74.
14. *Ibidem*, p. 80.

15. „Amintirii lui Alexandru Xenopol, profesor la Universitatea din Iași, a cărui carte *Une énigme historique: Le Roumains au Moyen Âge* este, de jumătate de veac, fundamentul acestor cercetări „, dedicația lui Gh. Brătianu la lucrarea sa *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940.
16. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 124.
17. *Ibidem*, p. 126.
18. *Ibidem*, p. 127.
19. *Ibidem*, vol II, p. 42.
20. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția II, București, 1913, p. 47.
21. *Ibidem*, p. 49.
22. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția III, București, 1925, p. 35.
23. *Ibidem*.
24. Al. Zub, *op. cit.*, p. 99.
25. *Ibidem*, p. 79.
26. *Ibidem*, p. 88.
27. Mihai Berza, *Nicolae Iorga*, București, 1965, p. 324.
28. N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, București, 1968, p. 5.
29. C.C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, București, 1931.
30. *Ibidem*, p. 23.
31. Mihai Berza, *op. cit.*, p. 261.
32. N. Iorga, *Istoria românilor și a romanității orientale*, vol. I, Partea I, București, 1936, p. 18.
33. *Ibidem*, p. 19.
34. *Ibidem*, p. 20.
35. *Ibidem*, p. 21.
36. *Ibidem*, p. 22.
37. *Ibidem*, p. 35.
38. *Ibidem*, p. 150.
39. Gh. Brătianu, *Nicolae Iorga, istoric al românilor*, București, 1943, p. 65.
40. A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I-XIV, București, 1925, 1927-1930.
41. C.C. Giurescu spunea că „m-au impresionat cursurile lui N. Iorga, nu însă și metoda lui”, cf. R. Balaban, *Români celebri*, Cluj-Napoca, 1979, p. 189.
42. B. Teodorescu, *op. cit.*, p. 313.
43. C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 124.
44. Idem, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1935, Prefața, p. IX.
45. *Ibidem*, p. X.
46. *Ibidem*, p. 14.
47. *Ibidem*.
48. *Ibidem*, p. 21.
49. *Ibidem*, p. 85.
50. *Ibidem*, p. 85.
51. *Ibidem*, p. 87.
52. *Ibidem*, p. 118.
53. *Ibidem*, p. 209.
54. *Ibidem*, p. 216.
55. N. Iorga, *O nouă școală istorică*, București, 1936, p. 19.
56. L. Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 232.

57. C.C. Giurescu și Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1971, p. 3.
58. Al. Zub, *op. cit.*, p. 267.
59. N. Ursulescu, *Formarea poporului român și a limbii sale în opera lui GH. Brătianu în Confluențe istoriografice românești și europene: 90 de ani de la naștere istoricului Gh.I. Brătianu*, Iași, 1988. p. 71.
60. *Ibidem*, p. 73.
61. Gh. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: les données archéologiques*, București, 1939, p. 6.
62. Vladimir Dumitrescu, Recenzie la *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940, p. 81.
63. Gh. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: les données archéologiques*, p. 11.
64. *Ibidem*, p. 12.
65. *Ibidem*, p. 32.
66. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 86.
67. *Ibidem*, p. 87.
68. N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 81.

Archaeological Discoveries in the First Romanian Works Concerning Romanian History

Abstract

Archaeological researches have a long tradition in Romania, but the results of this kind of discoveries in the historical works are more recent. At the beginning of 20-th century, the Romanian scholars A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu and Gh. Brătianu, have comprised in their large books concerning Romanian history a part of the most important artefacts from Paleolithic to Medieval Age.